

2. Тут і далі цитуються акти органів судової влади, отримані з електронного ресурсу «Єдиний державний реєстр судових рішень» (<http://reyestr.court.gov.ua/>) та видань: «Збірник рішень судів за підсумками розгляду скарг і заяв суб'єктів виборчого процесу на позачергових виборах народних депутатів України 2007 року / Голова ред. кол. В. М. Шаповал. — К.: ППВФ, 2008. — 700 с.», «Збірник рішень судів за результатами розгляду справ за позовами суб'єктів виборчого процесу на виборах Президента України 2010 року / Редкол.: В. М. Шаповал (голова) та ін. — К.: Фенікс, 2010. — 868 с.»

3. Смокович М., Кальченко С. Можливі напрями вдосконалення виборчого та процесуального законодавства України // *Вибори та демократія*. — 2008. — № 3. — С. 4–11.

4. Довідка щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення впродовж 2010–2011 років справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо) [Електронний ресурс]. — http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=rec&id=2322

5. Барак А. Судейское усмотрение // Пер. с англ. — М.: НОРМА, 1999. — 376 с.

Моральна складова професіоналізму правоохоронців

Віктор БЕСЧАСТНИЙ,
доктор наук з державного управління,
доцент, заслужений юрист України,
начальник Донецького юридичного інституту МВС України

Геннадій ГРЕБЕНЬКОВ,
доктор філософських наук,
професор, начальник кафедри психології та соціології
Донецького юридичного інституту МВС України

Міліція має залишатися відкритою для діалогу та співпраці із суспільством.

Віталій Захарченко,
Міністр внутрішніх справ України

Одним із ключових елементів підтримання правопорядку в суспільстві, що перебуває у стані перманентної соціально-економічної та політичної кризи, були й залишаються правоохоронні органи. А якщо це так, то міліція як вагома соціальна складова державності найперше підлягає перевірці, неначе лакмусовий папірець міцності самої влади і втілюваного

нею правопорядку. І якщо правопорядком завжди є панування закону, а не стан суспільства, коли правом називають не сам закон, а те, в чийх руках перебувають правові інституції, то міліція — це передній край публічного прояву закону. Тому зниження рівня довіри громадян до держави та її інституцій, на наш погляд, є головним негативним чинником для право-

порядку. І це стосується всіх складових професіоналізму правоохоронця-міліціонера, починаючи з фахової орієнтації, психологічної та моральної підготовки майбутніх працівників міліції; кадрової політики щодо висунення на посади в системі управління і функціонування безпосередньо Міністерства внутрішніх справ, розвитку соціального моніторингу та налагодження соціальних зв'язків із громадянським суспільством і громадянами країни тощо.

Концепція реформування правопорядку як системи та її елементів потребує чіткого визначення пріоритетів, власної шкали цінностей щодо внутрішньої будови системи. Переходячи до площини політико-управлінських міркувань, маємо на меті виробити стратегію й тактику взаємодії міліції з усіма суб'єктами соціального буття – владою, громадянським суспільством, соціальними спільнотами (від політичних організацій до етнічних утворень), кожною людиною як громадянином держави та унікальною особистістю. Ми також вважаємо, що реформування в цій частині стратегії слід визначити терміном «радикальне».

Але очевидно, що перш за все саме моральна складова в усіх її проявах нині найбільшою мірою визначає зовнішні негативні іміджеві характеристики міліції загалом і кожного окремого міліціонера та детермінує такі явища, як корумпованість, протекціонізм, недотримання, а почасти просто незнання професійної етики як чинника вироблення стилю та форми поведінки співробітника міліції серед громадян країни. Так, здійснений аналіз стану дисципліни й законності в органах та підрозділах внутрішніх справ України за 2011 рік свідчить, що фактично хабарництва залишаються «найпоширенішим злочином у сфері службової діяльності працівників міліції» (порушено кримінальні справи проти 145 працівників міліції, це – 21,4 відсотка від загальної кількості правопорушень за рік). Більше того, «через професійну неспроможність, черствість та моральну розбещеність окремих працівників, хибну практику розкриття злочинів та досягнення позитивних результатів будь-якими шляхами і методами продовжують мати місце непоодинокі випадки перевищення влади та службових повноважень, фізичного насильства, знущання та тортур над особою, яка затримана чи підозрюється у скоєнні злочинів та правопорушень» [1, с. 4–5]. Як бачимо, саме через «професійну неспроможність» працівників правоохоронних органів громадянське суспільство країни, державна влада мають важкі деформаційні та деструктивні явища у своєму розвитку, що є, щиро кажучи, «міною сповільненої дії».

Що ми маємо на увазі, коли порушуємо тему професіоналізму правоохоронців? Єдиного погляду на цей феномен у правовій теорії та практиці не існує і донині. Так, О. Подольська визначає професіоналізм як сукупність знань, умінь, навичок, що дають можливість виконувати відповідні професійні функції [2]. Ю. Старілов розглядає професіоналізм державних службовців як принцип державної служби. Він пише: «Розглядуваний принцип полягає, по-перше, у тому, що державний службовець виконує посадові обов'язки на професійній основі, тобто виконує основну роботу, за яку отримує грошове забезпечення. Оскільки посади державної служби поділяються за спеціалізаціями, то в державного посадовця для виконання обов'язків на державній посаді передбачається наявність однієї спеціалізації відповідної професійної освіти. Професіоналізм державного службовця покликаний забезпечити стабільність державної служби, якісне виконання функцій, постійну його го-

товність до складних завдань, можливість поліпшення своїх професійних якостей. По-друге, державний службовець має бути компетентним співробітником, тобто якісно здійснювати свої повноваження» [3, с. 220–221]. Але, на думку В. Лапшиної, з якою погоджуємося й ми, професіоналізм слід тлумачити «не лише як високий рівень знань, умінь та результатів дій людини в галузі професійної діяльності, а й певну систему організації свідомості» [4]. Тобто професіоналізм розглядається як особистісна ціннісна характеристика свідомості, як система особистісних цінностей індивіда, завдяки яким він реалізує свої професійні знання й уміння. А такою системою організації свідомості завжди були моральність і мораль як частина світогляду людини й особистісних регуляторів індивідуальної поведінки.

Саме моральність та особистісні духовні цінності визначають напрям поведінки людини, що завжди відбувається в умовах морального вибору. Так би мовити, «технологію» цього духовного феномену можна сформулювати в такий спосіб: першою передумовою морального вибору є здатність оцінювати. У ситуації морального вибору завжди є внутрішнє відчуття, що варто вчинити не так, як людині в цей час хочеться, а всупереч цьому. Це викликає дискомфорт і потребує певних зусиль волі. Іноді оточення суб'єкта чекає від нього відмови від того, щоб учинити так, як йому хочеться. Але якщо людина діє лише тому, що цього хочуть інші, то це ще не моральний вибір, а лише готовність зважати на оточення, що може бути аморальним. Моральний вибір завжди пов'язаний з відмовою від власних домагань заради того, щоб зберегти моральну гідність. Моральний вибір відбувається тут і тепер – за обставин, над якими людина часто не владна. Вирішивши, що за нинішніх несприятливих умов варто діяти з огляду на обставини, а не за моральними орієнтирами, відклавши моральний вибір на потім, людина фактично відмовляється від морального вчинку, намагаючись плисти за течією [5]. Але для того, щоб моральний вибір відбувся, людина повинна мати внутрішньо вивірену систему моральних координат, структурно й системно представлену у свідомості. Через виховання та освіти людина отримує моральні максими, формулює власний «категоричний імператив» – моральний закон свого життя.

Безперечно, зазначена система моральних координат закладається насамперед у родині. Тому в процесі соціалізації навчальний заклад, який разом із родиною вибудовує систему ціннісних моральних імперативів, покликаний прищепити також поведінкові норми, що відображають внутрішні моральні координати, закладені родиною, допомогти засвоїти систему цінностей, яка визначає підтримувану й заохочувану суспільством поведінку персоналу органів внутрішніх справ, прагнення виконувати благородні завдання боротьби зі злочинністю. Навіть високо мотивованій молодій людині, яка опановує професію правоохоронця, часто буває складно обрати правильну модель поведінки у спілкуванні з громадянами. Тому в міліцейському навчальному закладі істотно актуалізується вивчення норм етикету. Зокрема, в Донецькому юридичному інституті МВС України склалася багаторічна практика вручати випускникам-правоохоронцям навчальний посібник «Етикет у нашому житті» (автори В. М. Бесчастний та А. А. Абдуллін), головні положення якого вивчалися протягом усього періоду навчання в інституті. Етичні норми як окрема складова системи рівня професіоналізму правоохоронця, її зв'язок і співвідношення з моральною скла-

довою заслуговують на окрему увагу і будуть предметом нашого розгляду в наступних наукових розвідках.

Зрозуміло, міліція, як і інші складові правопорядку, це своєрідне дзеркало суспільства з урахуванням людського чинника. Нездатність протягом років незалежності Української держави створити за допомогою механізмів виховання та освіти систему загальнозначущих моральних цінностей, таких, що чітко окреслювали б площину морального вибору громадянина нашої держави у бік гуманістичних демократичних цінностей, розуміння людини як вищої цінності суспільства, поваги до її прав і свобод, сьогодні дається взнаки, як ніколи. А якщо державні інституції не справляються зі своїми завданнями, регулювання суспільного життя стає прерогативою різного роду тінювих (латентних) структур, що діють поза правовим полем, маніфестуючи мораль хабарника або мораль «етичного нігілізму» та етичного утилітаризму. Моральна система, заснована на прийнятті як вищої цінності певного корисного безпосередньо відчутного блага, може бути названа утилітарною етикою. Утилітарними є цінності особистісної користі, вигоди. Фактично утилітаризм, доведений до логічної межі, руйнує мораль. Утилітарна етика обирає окреме натуральне благо як абсолютне, а це суперечить моралі гуманізму. У такому разі зникають стійкі моральні орієнтири, тому що користь виявляється невизначеним і хитким поняттям порівняно з моральним благом у правдивому його розумінні. Утилітаризм не може пояснити, чому в суспільстві так високо цінуються прояви альтруїзму: самопожертва, готовність допомагати слабшим, справедливість тощо. На додаток до цього, як склалося в Україні, суспільство не завжди має можливість активно впливати на формування не лише політичних, а й виховних та освітніх процесів, відкрито оцінювати правомірність, ефективність і дієвість того чи іншого курсу, здійснюваного владою. При цьому влада стає корпоративною, замкненою сферою, що не піддається контролю з боку гуманістичних моральних і правових суспільних норм, правових інституцій, громадянського суспільства. Влада починає бути утилітарною та керуватися такою ж утилітарною мораллю. Тому й міліція, як інструмент створення та підтримання правопорядку в суспільстві, не може бути кращою від самого суспільства та влади, не може бути кращою за ту «шкалу» моральних цінностей і той варіант морального вибору, який масово тиражують й відтворюють можновладці.

На жаль, нинішні реальні спроби формування моральної свідомості та світогляду у масштабах країни продовжують мати несистемний, суперечливий характер, а тому є досить малоефективними. Деструктивності цьому процесу додає низка об'єктивних історичних причин становлення нашої державності, внутрішньополітичні процеси розвитку в роки незалежності, складності історичного й ідеологічного характеру, що реально заважають формуванню того морального та правового світовідчуття і праворозуміння, які справді становили б один із наріжних каменів правопорядку демократичної держави.

Маючи досить вагомий історичний традиції негативно сприймання громадянами влади та її елементів, у тому числі міліції, за роки формування демократичних форм політичного життя, ми поки що не змогли їх подолати. Мало того, перманентна політична криза, що породжує дезінтеграцію суспільства, регіональний се-

паратизм та економічну нестабільність, активне вкорінення «меркантильних» відносин як базових у розв'язанні будь-яких соціальних проблем людини, невпинно руйнують зусилля сформувати гуманістичну моральну свідомість суспільства, зводячи її прояв до рівня масової фрустрації, байдужості до загальнодержавних рішень, що доповнюються реально низькою правовою обізнаністю.

Про основні напрями становлення професіоналізму міліції в аспекті формування моральної свідомості, що спрямовані на подолання негативних явищ, ішлося в огляді «Про стан дотримання дисципліни і законності в органах та підрозділах внутрішніх справ України за 12 місяців 2011 року». Серед напрямів, що не претендують на оригінальність та є загальновідомими, відкритість всіх гілок влади й елементів правопорядку для громадського контролю над діяльністю та внутрішнім життям влади через персональну моральну відповідальність. Такий моральний кодекс влади є підґрунтям й морального кодексу правоохоронця, як системної характеристики його свідомості й професіоналізму загалом.

З огляду на викладене, доходимо такого теоретично-практичного висновку щодо оцінки рівня професіоналізму та іміджу працівників правоохоронних органів України. Важливим іміджеутворюючим чинником правоохоронця є насамперед його моральна свідомість разом із професійним досвідом та професійною освітою. Але нині є чимало негативних впливів, що відбиваються на якості професіоналізму. Більше того — спричиняють дисгармонійність означених компонентів, які іноді суперечать один одному. Тому ми цілком упевнені, що переосмислення проблеми важливості моральної складової професіоналізму працівника міліції, консолідація зусиль для її відкритого обговорення, інтеграція досвіду в напрями формування стратегії й тактики створення морального кодексу українського правоохоронця — це крок на шляху до реалістичного погляду на себе. Тільки так, можливо, міліція бачитиме свій справжній, а не міфологізований і політично заангажований образ, а реальні реформи у міліцейському відомстві значно прискоряться на благо українського народу та Української держави.

Джерела

1. Огляд «Про стан дотримання дисципліни і законності в органах та підрозділах внутрішніх справ України за 12 місяців 2011 року».
2. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активной личности — Х.: Основа, 1991. — 162 с.
3. Стариков Ю. Н. Служебное право — М.: Изд-во БЕК, 1996. — 698 с.
4. Лапшина В. Л. До питання про сутність феномену професіоналізму правоохоронця // Становлення, розвиток відомчої освіти та науки, основні напрямки удосконалення підготовки кадрів органів внутрішніх справ України: Матеріали наук.-практ. конф. — Х.: Університет внутрішніх справ, 2000. — С. 60–66.
5. Гребеньков Г. В. Юридична етика: Навч. посіб. / Гребеньков Г. В., Фіолевський Д. П. — Вид. 2-ге. — К.: Алерта, 2005. — 211 с.
6. Бесчастний В. М., Гребеньков Г. В. Правопорядок як фундаментальний ресурс розвитку сучасного суспільства // Віче. — 2009. № 6. — С. 4–5.